

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

(найменування центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки)

Національний університет «Запорізька політехніка»

(повне найменування закладу вищої освіти)

Кафедра Економіки та митної справи

(найменування кафедри, яка відповідає за дисципліну)

ЗАТВЕРДЖУЮ»

Ректор (перший проректор)

20__ року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ППВС 02 Управління ризиками та страхування

(код і назва навчальної дисципліни)

спеціальність 051 Економіка

(код і найменування спеціальності)

освітня програма (спеціалізація) Митна справа

(назва освітньої програми (спеціалізації))

інститут, факультет ІУП, Міжнародного туризму та економіки

(найменування інституту, факультету)

мова навчання українська

2019 рік

Робоча програма дисципліни Управління ризиками та страхування для студентів
(назва навчальної дисципліни)
 спеціальності 051 Економіка, освітня програма Митна справа.
(назва освітньої програми (спеціалізації))
 «29» серпня 2019 року - 9 с.

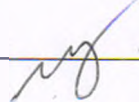
Розробники: Василичев Д.В. доцент кафедри економіки та митної справи., к.е.н., доцент
(вказати авторів, їхні посади, наукові ступені та вчені звання)

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри Економіки та митної справи

Протокол від «29» серпня 2019 року № 1

Завідувач кафедри Економіки та митної справи
(найменування кафедри)

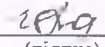
«29» серпня 2019 року

_____ (підпис) (Соколов А.В.)
(прізвище та ініціали)

Схвалено науково-методичною комісією факультету Міжнародного туризму та економіки
(найменування факультету)

Протокол від «30» серпня 2019 року № 1

«30» серпня 2019 року

Голова _____ (підпис) (Васильєва О.О.)
(прізвище та ініціали)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 4	Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки	Вибіркова	
	Рівень вищої освіти магістр		
Модулів – 1	Спеціальність (професійне спрямування): <u>051 «Економіка» за освітньою програмою «Митна справа»</u>	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 2		1-й	1-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання _____ - _____ (назва)		Семестр	
Загальна кількість годин – 120		2-й	2-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 3 самостійної роботи студента – 7	Освітній ступінь: <u>магістр</u>	Лекції	
		14 год.	6 год.
		Практичні, семінарські	
		30 год.	2 год.
		Лабораторні	
		год.	год.
		Самостійна робота	
		76 год.	80 год.
Індивідуальні завдання: 0 год.			
Вид контролю: залік			

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 37% до 63%

для заочної форми навчання - 7% до 93%

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета: формування системи знань про предмет і сутність управління ризиками та страхування, його місце в діяльності підприємств і вироблення практичних навичок аналізу ризиків на підприємстві в цілому та в різних його підрозділах, розуміння можливостей ризик-менеджменту для підвищення ефективності ведення підприємницької діяльності.

Завдання: узагальнення реальної практики управління ризиками та здійснення страхування в зовнішньоекономічній діяльності. Вивчаючи дисципліну, студент повинен засвоїти актуальні методи і методики визначення ризиків, їх класифікація, управління ними та методологія страхування ризиків підприємства ЗЕД.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні отримати, у результаті вивчення навчальної дисципліни:

загальні компетентності:

- здатність генерувати нові ідеї (креативність).
- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
- здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності).
- здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).
- здатність проводити дослідження на відповідному рівні.

фахові компетентності:

- здатність застосовувати науковий, аналітичний, методичний інструментарій для обґрунтування стратегії розвитку економічних суб'єктів та пов'язаних з цим управлінських рішень.
- здатність збирати, аналізувати та обробляти статистичні дані, науково-аналітичні матеріали, які необхідні для розв'язання комплексних економічних проблем, робити на їх основі обґрунтовані висновки.
- здатність використовувати сучасні інформаційні технології, методи та прийоми дослідження економічних та соціальних процесів, адекватні встановленим потребам дослідження.
- здатність формулювати професійні задачі в сфері економіки та розв'язувати їх, обираючи належні напрями і відповідні методи для їх розв'язання, беручи до уваги наявні ресурси.
- здатність оцінювати можливі ризики, соціально-економічні наслідки управлінських рішень.
- здатність до розробки сценаріїв і стратегій розвитку соціально-економічних систем.
- вміння розробляти профілі митних ризиків для запобігання контрабанді та порушенням митних правил при здійсненні зовнішньоекономічних операцій.
- здатність здійснювати управління та проводити оцінку ефективності діяльності митних органів.

Очікувані результати навчання з дисципліни:

1 Розробляти соціально-економічні проекти та систему комплексних дій щодо їх реалізації з урахуванням їх цілей, очікуваних соціально-економічних наслідків, ризиків, законодавчих, ресурсних та інших обмежень.

2 Дотримуватися принципів академічної доброчесності.

3 Обирати ефективні методи управління економічною діяльністю, обґрунтовувати пропоновані рішення на основі релевантних даних та наукових і прикладних досліджень.

4 Збирати, обробляти та аналізувати статистичні дані, науково-аналітичні матеріали, необхідні для вирішення комплексних економічних завдань у сфері ЗЕД та митної справи.

5 Застосовувати сучасні інформаційні технології та спеціалізоване програмне забезпечення у соціально-економічних дослідженнях та в управлінні соціально-економічними системами суб'єктів господарювання та митних органів.

6 Визначати та критично оцінювати стан та тенденції соціально-економічного розвитку, формувати та аналізувати моделі економічних систем та процесів у сфері ЗЕД та митної справи.

7 Обґрунтовувати управлінські рішення щодо ефективного розвитку суб'єктів господарювання, враховуючи цілі, ресурси, обмеження та ризики.

8 Оцінювати можливі ризики, соціально-економічні наслідки управлінських рішень в сфері ЗЕД та митних органах.

9 Формулювати, аналізувати та синтезувати рішення науково-практичних проблем у сфері ЗЕД та митній справі.

10 Вміти забезпечувати митне регулювання щодо окремих груп товарів відповідно до заявленого митного режиму.

11 Вміти розробляти профілі митних ризиків та страхування для запобігання контрабанді та порушенням митних правил при здійсненні зовнішньоекономічних операцій.

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1.

Тема 1. Поняття, сутність і роль ризиків в процесі управління.

Суть ризику та еволюція ризик-менеджменту.

Класифікація ризиків. Загальна схема процесу управління ризиками.

Вимір ризику.

Статистичні методи оцінки ризику.

Експертні методи оцінки рівня ризику.

Аналогові методи оцінки рівня ризику.

Тема 2. Сутність і зміст управління ризиками. Організація ризик-менеджменту.

Ризик-менеджмент і його місце в управлінні бізнесом.

Організація управління ризиком.

Документація для управління ризиками.

Підходи до реалізації ризик-менеджменту на підприємстві.

Впровадження культури ризик-менеджменту за допомогою системи управління кадрами.

Моніторинг процесу ризик-менеджменту.

Тема 3. Стратегія та методи управління ризиками як інструмента розвитку.

Відповідальність менеджменту за управління ризиком. Комплексний ризик-менеджмент.

Ризик-менеджмент: елементи процесу.

Збитки та їх класифікація (критерії і види). Класи збитків (їх виявлення й оцінка).

Методи виявлення ризику.

Рішення щодо управління ризиком відповідно до класів збитків.

Фінансування ризику: джерела фінансування, структура витрат на ризик. Структура витрат на фінансування ризику відповідно до методів управління ризиком.

Стратегія компанії і методи управління ризиком. Затвердження стратегії управління ризиком. Методи управління ризиками, доцільність, переваги.

Метод запобігання ризикам або відмова від них.

Метод прийняття ризику на себе.

Метод запобігання збиткам.

Метод зменшення розміру збитків.

Страхування і функції ризик-менеджера.

Тема 4. Національний рівень управління ризиками: стабілізація та сприяння розвитку макроекономіки.

Основні види ризиків у зовнішньоекономічній діяльності.

Ризики країни.

Ризик вибору партнера та його надійності.

Ризики, пов'язані з основними положеннями зовнішньоекономічного контракту.

Практичні аспекти аналізу і розрахунку ризиків на етапі підготовки зовнішньоекономічної операції.

Глобальні фінансові кризи та розвиток ризик-менеджменту.

Сучасна фінансово-економічна криза: природа, шляхи і методи її подолання.

Проблеми державного регулювання та підтримки ризик-менеджменту в Україні.

Використання міжнародних стандартів в управлінні ризиками.

Змістовий модуль 2.

Тема 5. Підприємницький сектор та безпечна фінансова система.

Ризик-менеджмент в підприємницькому секторі.

Особливості виявлення підприємницьких ризиків.

Методичний інструментарій оцінки рівня ризику в підприємницькому секторі.

Фактори, що впливають на рівень ризиків в підприємницькому секторі.

Методи оцінки ймовірності несприятливих подій, метод побудови дерев подій, метод події – наслідки, метод дерев відмов, метод індексів небезпеки.

Тема 6. Інтегральне управління ризиками: кількісні і якісні методи оцінки ризиків.

Кількісний аналіз проектних ризиків і можливості комп'ютерного моделювання.

Методи аналізу ризиків інвестиційних проектів.

Кількісні методи аналізу ризиків інвестиційних проектів.

Тема 7. Регулювання та зниження ризиків.

Основні методи зниження ризиків та їх характеристика.

Організаційні засоби та прийоми впливу на ризик. Економічні методи зниження ризику.

Створення спеціального резервного фонду. Створення страхового товарного запасу.

Страховий запас коштів.

Розробка і впровадження системи штрафних санкцій.

Страхування від ризику.

Хеджування як метод зниження ризику.

Розроблення заходів, які пом'якшують вплив ризикових ситуацій на діяльність підприємства.

Вибір методу зниження ризиків.

Тема 8. Роль страхування в управлінні ризиками.

Необхідність і форми страхового захисту.

Страхування в системі ризик-менеджменту на підприємстві.

Сутність, зміст і види страхування. Механізми страхування.

Попереджувальна і мотиваційна роль страхування.

Організаційна структура страхування.

Сутність, зміст, завдання актуарних розрахунків.

Особисте страхування.

Майнове страхування.

Страхування відповідальності.

Страховий бізнес.

Організація страхової діяльності.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Змістовий модуль 1.												
Тема 1. Поняття, сутність і роль ризиків в процесі управління.	15	2	4			9	17,25	1	0,25		4	12
Тема 2. Сутність і зміст управління ризиками. Організація ризик-менеджменту.	15	2	4			9	19,25	1	0,25		6	12
Тема 3. Стратегія та методи управління ризиками як інструмента розвитку.	16	2	4			10	23,5	1	0,5		6	16
Тема 4. Національний рівень управління ризиками: стабілізація та сприяння розвитку макроекономіки.	16	2	4			10						
Разом за змістовим модулем 1	62	8	16			38	60	3	1		16	40
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Змістовий модуль 2.												
Тема 5. Підприємницький сектор та безпечна фінансова система.	15	2	4			9	17,25	1	0,25		4	12
Тема 6. Інтегральне управління ризиками: кількісні і якісні	15	2	4			9	19,25	1	0,25		6	12

методи оцінки ризиків.												
Тема 7. Регулювання та зниження ризиків.	13	1	2			10	23,5	1	0,5		6	16
Тема 8. Роль страхування в управлінні ризиками.	15	1	4			10						
Разом за змістовим модулем 2	58	6	14			38	60	3	1		16	40
Усього годин	120	14	30			76	120	6	2		32	80
Модуль 2												
ІНДЗ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Усього годин	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

5. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	-	-

6. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Поняття, сутність і роль ризиків в процесі управління.	4
2	Сутність і зміст управління ризиками. Організація ризик-менеджменту.	4
3	Стратегія та методи управління ризиками як інструмента розвитку.	4
4	Національний рівень управління ризиками: стабілізація та сприяння розвитку макроекономіки.	4
5	Підприємницький сектор та безпечна фінансова система.	4
6	Інтегральне управління ризиками: кількісні і якісні методи оцінки ризиків.	4
7	Регулювання та зниження ризиків.	2
8	Роль страхування в управлінні ризиками.	4

7. Теми лабораторних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	-	-

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Поняття, сутність і роль ризиків в процесі управління.	9

2	Сутність і зміст управління ризиками. Організація ризик-менеджменту.	9
3	Стратегія та методи управління ризиками як інструмента розвитку.	10
4	Національний рівень управління ризиками: стабілізація та сприяння розвитку макроекономіки.	10
5	Підприємницький сектор та безпечна фінансова система.	9
6	Інтегральне управління ризиками: кількісні і якісні методи оцінки ризиків.	9
7	Регулювання та зниження ризиків.	10
8	Роль страхування в управлінні ризиками.	10
	Разом	76

9. Індивідуальні завдання

Для студентів денної форми навчання – практичні завдання до кожної теми (презентації).
Для студентів заочної форми навчання – контрольна робота.

10. Методи навчання

Під час викладання курсу використовуються наступні методи навчання:

- розповідь – для оповідної, описової форми розкриття навчального матеріалу;
- пояснення – для розкриття сутності певного явища, закону, процесу;
- бесіда – для усвідомлення за допомогою діалогу нових явищ, понять;
- ілюстрація – для розкриття предметів і процесів через їх символічне зображення (малюнки, схеми, графіки);
- практична робота – для використання набутих знань у розв'язанні практичних завдань;
- аналітичний метод – мисленнєвого або практичного розкладу цілого на частини з метою вивчення їх суттєвих ознак;
- індуктивний метод – для вивчення явищ від одиничного до загального;
- дедуктивний метод – для вивчення навчального матеріалу від загального до окремого, одиничного;
- проблемний виклад матеріалу – для створення проблемної ситуації.

11. Засоби оцінювання

Для студентів денної форми навчання: усне опитування на семінарських заняттях, захист практичних завдань, аудиторне тестування.

Для студентів заочної форми навчання: захист контрольної роботи, тестування.

12. Критерії оцінювання

Кожен змістовний модуль оцінюється за 100-бальною шкалою.

Ведення опорного конспекту лекції:

Опорний конспект лекції (ОКЛ) – вид навчально-методичного посібника, в якому у стислому і системному вигляді викладений основний теоретичний матеріал у формі основних понять і положень, що структурно й логічно пов'язані між собою. Дані поняття та положення є лише опорними сигналами, вони вимагають пояснень і визначень, що мають записати студенти під час лекції. Його ведення сприяє системному і глибокому засвоєнню навчального матеріалу, дозволяє простежити структурні зв'язки між різними поняттями, положеннями, концепціями, проблемами теоріями тощо. Кожний студент повинен мати ОКЛ на лекціях і вести в ньому

Виконання та захист практичної роботи здійснюється на поточному тижні після лекції за темою та протягом наступного, тобто до наступної лекції.

Самостійна робота студентів

Виконання індивідуального завдання в 1 та 2 модулі надає студенту можливість отримати максимум **20** додаткових балів. Захист відбувається на останньому занятті в модулі, або в консультативні дні роботи викладача.

Критерії оцінки індивідуального завдання:

Кількість балів	Критерії оцінювання
20-16	Обрана студентом форма індивідуальної роботи характеризується підвищеною складністю; робота має самостійний, творчий характер; роботі притаманна внутрішня послідовність, логічність і завершеність
15-11	Робота має самостійний характер; роботі притаманна внутрішня послідовність, логічність і завершеність.
10-7	Робота не має самостійного характеру, містить хибні та неаргументовані висновки, не враховані зміни поточного законодавства; робота містить протиріччя, відсутня достатня аргументація висновків та завершеність у них.
6-1	Робота не має самостійного характеру; в роботі відсутні висновки; не відповідає вимогам що пред'являються до оформлення відповідного виду робіт;
0	Індивідуальна робота не виконана

Модульний контроль знань студентів здійснюється через проведення аудиторних письмових контрольних робіт (тестів). В структурі навчання виділяють 2 змістовних модулі. Тобто студенти двічі за семестр складає модульний контроль та має можливість набрати максимум 40 балів з кожного. Правильна відповідь оцінюється в **4 бали**. Всього 10 тестових завдань.

Студент, який з різних обставин не отримав необхідної кількості балів з будь-якої теми, має можливість самостійно її підготувати і пройти індивідуальний поточний контроль знань з цієї теми або виконати завдання до індивідуальні завдання роботи, що пропонуються в робочій програмі.

Підсумковий модульний контроль знань студентів означає поступове накопичення балів від одного поточного модульного контролю до іншого в кінцевому рахунку отримання загального підсумкового балу.

Зведена таблиця набору балів за семестр

1 модуль (максимум балів)		2 модуль (максимум балів)	
Лекції	8 (4 лекції*2 бал)	Лекції	8 (4 лекції*2 бал)
практичні	32 (4 ПЗ*8 бал)	практичні	32 (4 ПЗ*8 бал)
Самостійна робота/ІДЗ	20	Самостійна робота/ІДЗ	20
Контрольна робота	40	Контрольна робота	40
Всього	100	Всього	100

Якщо студент з будь-якої поважної причини не виконав умов набору балів за період вивчення, він має змогу під час заліково-екзаменаційної сесії прийти на екзамен і скласти усно мінімум 2 питання за переліком та виконати тести.

Бали отримані студентом за 2 модулі (середнє арифметичне) та бали за залік підсумовуються та вираховується середнє арифметичне.

КРИТЕРІЙ ОЦІНКИ НА ЗАЛІКУ:

Залік використовується у тому випадку, коли студент за семестр не набрав обов'язкових 60 балів.

Два питання потребують змістовної відповіді, кожна з них розкриває сутність того чи іншого поняття або теоретичного положення (оцінюється від 0 до 50 балів за кожне питання).

50-40 балів отримують студенти, які повністю розкрили сутність поняття, дали його чітке визначення або проаналізували і зробили висновок з конкретного теоретичного положення.

39-29 балів отримують студенти, які правильно, але не повністю дали визначення поняття або поверхово проаналізували і зробили висновок з теоретичного положення.

28-18 балів отримують студенти, які правильно, але лише частково визначили те чи інше поняття або частково проаналізували і зробили висновок з теоретичного положення.

17-0 балів отримують студенти, які частково і поверхово визначили те чи інше поняття або сформулювали висновок з теоретичного положення, допустивши неточності та помилки.

Бали отримані студентом у 2 модулі (середнє арифметичне) та бали за залік підсумовуються та вираховується середнє арифметичне.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
85-89	B	добре	
75-84	C		
70-74	D	задовільно	
60-69	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
1-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

13. Методичне забезпечення

1. Методичні вказівки з дисципліни «Управління ризиками та страхування» для студентів спеціальностей 051 Економіка за освітньою програмою Митна справа та 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність за освітньою програмою Економіка та організація електронної торгівлі та біржової діяльності / Укл.: Д.В. Василичев. – Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2020. – 45 с.

14. Рекомендована література

Основна

1. Шелудько В.М. Фінансовий ринок: підручник / В. М. Шелудько. - К.: Знання, 2016. - 535с.

2. Івченко І.Ю. Моделювання економічних ризиків і ризикових ситуацій: [навчальний посібник] / І.Ю. Івченко. - К.: Центр учбової літератури, 2007. - 344 с.

3. Старостіна А.О. Ризик-менеджмент: теорія та практика: [навчальний посібник] / А.О. Старостіна, В.А. Кравченко. - К.: ЮЦ Видавництво "Політехніка", 2014. - 200 с.
 - а. Ілляшенко С.М. Економічний ризик: Навч. посіб. 2-ге вид., доп. перероб. К.: Центр навчальної літератури, 2017.
4. Фомичев А. Н. Риск-менеджмент: учебник / А. Н. Фомичев. – М.: Дашков и К, 2016. - 372 с.
5. Белов П.Г. Управление рисками, системный анализ и моделирование: учебник и практикум / П.Г. Белов. – М.: Издательство Юрайт, 2016. - 272 с.
6. Страхування: Підручник/ Керівник авт. кол. і наук. ред. С.С. Осадець. — 3-те вид. — К.: КНЕУ, 2006. — 599 с.

Допоміжна

1. Бортнікова Є.В. Історія походження та сутність понять «ризик», «ризик-менеджмент» та «операційні ризики» / Є.В. Бортнікова // Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка". – 2012. - №8. - Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1336> .
2. Дикун Л.В., Дрейчук Т.В. Ризики страхових компаній: суть та причини виникнення / Л.В. Дикун, Т.В. Дрейчук – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/32_PVMN_2011/Economics/3_98207.doc.htm .
3. Донець Л.І. Економічні ризики та методи їх вимірювання: навчальний посібник / Л.І. Донець. – К.: Центр навчальної літератури, 2018. – 312 с. – Режим доступу: http://shron.chtyvo.org.ua/Donets_Liubov/Ekonomichni_ryzyky_ta_metody_yikh_vymirivannia.pdf
3. Ігнатенко А. В. Механізми нейтралізації фінансових ризиків українських підприємств в умовах глобалізації / А. В. Ігнатенко, В. Г. Кабанов, О. І. Харченко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №5 (95). – С. 136-144.
4. Козьменко О.В., Роєнко В.В. Структуризація інвестиційних ризиків страхових компаній / О.В. Козьменко, В.В. Роєнко. - Режим доступу: <http://insurance.uabs.edu.ua/uk/biblioteka/statti/296-strukturizatsiia-investytsiinykh-ryzykiv-strakhovykh-kompanii.html> .
5. Некрасова А. В. Управління фінансовими ризиками в Україні в сучасних умовах / А. В. Некрасова, В. М. Пастухов // Економічний простір. – 2011. – Вип. 16 (125). – С. 112-121.
6. Пікус Р. В. Класифікація фінансових ризиків страхових компаній – основа ефективного ризик-менеджменту / Р. В. Пікус // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка. – 2006. – № 81-82. – С. 108-112.
7. Пластун В.П. Формування оптимального портфелю страхових послуг / В.П. Пластун. - Режим доступу: <http://insurance.uabs.edu.ua/uk/biblioteka/statti/276-formuvannia-optymalnoho-portfelju-strakhovykh-posluh.html> .
8. Посохов І. М. Аналіз змісту поняття ризик і наукові підходи щодо визначення сутності ризику / І. М. Посохов // Вістник Нац. техн. ун-ту "ХПІ" : зб. наук. пр. Темат. вип. : Технічний прогрес та ефективність виробництва. - Харків : НТУ "ХПІ". - 2012. - № 5. - С. 101-108.
9. Циба Я.В. Підходи до розуміння поняття «ризик» / Я.М. Циба // Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка". – 2014. - №2. - Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2761>

15. Інформаційні ресурси

1. Бібліотека ім. В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuiv.gov.ua/>
2. Бібліотека ім. В.Г. Короленко. URL: <http://korolenko.kharkov.com/>
3. Бібліотека ХНТУСГ. URL: <https://library.khntusg.com.ua/>
4. Електронна бібліотека. URL: <http://lib.meta.ua/>
5. Студентська електронна бібліотека URL: <http://www.lib.ua-ru.net/>

6. Нормативно-правова база України URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/>
7. Державна служба статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>